גיוס החרדים: פתרון מבוסס תמריצים

written by ד"ר יצחק קליין | 26.06.2024

פסיקת בג"ץ בתיק חוק הגיוס כולל שתי הכרעות עיקריות, שאחת מהן חשובה מהשנייה. החלטה אחת היא שאין כיום תשתית חוקית תקפה לדחיית הגיוס של בני הישיבות. קביעה זאת כשלעצמה לא תביא אברך אחד לבקו"ם. המשטרה לא תסחוב אותם לשם, ומי שמגיע לשם בעקבות צו מעצר צפוי להיות חייל גרוע. ישנם אברכים לא מעטים שישמחו לככב בתקשורת החרדית כקדושים מעונים, היושבים בכלא בשם עיקרון "תורתם אומנותם". ככל הנראה צודק מי שטוען כי לא ניתן לגייס אדם נגד רצונו.

ההחלטה השנייה היא שאסור להעביר תקציב לישיבה בגין אדם שטרם מילא חובתו לפי חוק גיוס חובה. להחלטה זאת סיכוי הרבה יותר טוב לשנות את נתוני הגיוס בקרב גברים חרדים. היא מצביעה על כיוון שיש לממש בדרכים נוספות. הפתרון לבעיית גיוס חרדים אינו טמון בכפייה ישירה אלא בשינוי התמריצים החלים על גברים חרדים ועל פוליטיקאים חרדים.

קשה להשיג נתונים שלמים על מספר המועמדים החרדים לגיוס. דו"ח עדכני של המרכז למחקר ולמידע (ממ"מ) של הכנסת מביא את הנתונים הבאים על פטורים מגיוס בקרב גברים המועמדים לגיוס בכמה מחזורי גיוס:

שנת גיוס	תורתו אומנותו	סעיף נפשי	רפואי אחר	רישום פלילי, קשיי הסתגלות, נפטרים	בחו"ל	פטורים – סה"כ
2020	16.4%	8.5%	2.2%	3.5%	2.4%	33%
2021	16.5%	7.5%	1.9%	2.8%	2.5%	31.2%
2022	18.4%	6.5%	1.9%	2.4%	2.5%	31.7%

אפשר לראות שהסיבות המובילות לפטור הן "תורתו אומנותו" ופטור על רקע נפשי. הפטורים על רקע נפשי עולה בהתמדה מדי עשור ומשקפים שערורייה בפני עצמה; לפעמים צה"ל מעניק למישהו פטור על רקע נפשי, בלי קשר למצבו הנפשי, פשוט בגלל שאינו רוצה לגייס אותו, כולל מסיבות פוליטיות. כפי שניתן לראות מהטבלה, בשנים 2021-2022 אחוז הפטורים הללו הצטמצם, אך במקביל אחוז הפטורים בגין "תורתו אומנותו" קפץ ב-2022. ישנם חרדים שפונים לקבל פטור על רקע נפשי ולא ניתן לברר אם נתוני 2022 משקפים החלטה של מתגייסים חרדים לפנות לסעיף "תורתו אומנותו" במקום לבקש פטור נפשי.

כמה חרדים מתגייסים? השנה האחרונה שלגביה מצא ה-ממ"מ מידע הוא 2018/19: בשנת

הלימודים תשס"ט משרד החינוך רשם כי 14.9% מהלומדים בגיל הגיוס במוסדות לימוד חרדיים אכן התגייסו. הרוב המכריע, אם כן, מקבלים פטור, רובם בשל "תורתם אומנותם." משרד החינוך מדווח כי מספר התלמידים הגברים בשכבת י"ב במוסדות חרדיים שהוא מממן היה כדלהלן:

שנת לימודים	תשפ"א	תשפ"ב	תשפ"ג	תשפ"ד
גברים בשכבת י"ב	9,920	10,650	10,855	11,380

מספר התלמידים הגברים במחזור גדל בכ-15% בשלוש שנים. נתונים אלו אינם ממצים, שכן הם סופרים רק תלמידים במוסדות "מוכרים שאינם רשמיים" שמשרד החינוך מממן. מלבדם ישנם מיעוט תלמידים הלומדים במוסדות של קהילות חרדיות המסרבות לקיים קשר רשמי עם המדינה. אין ודאות לגבי מספר המועמדים לגיוס החרדים המתגייסים בפועל. לפי נתוני צה"ל, בשנים 2019-2021 התגייסו כ-1200 חרדים מדי שנה; נתון עגול ועקבי שמעורר חשש, כי אגף כוח אדם בצה"ל נתפס בעבר כמשקר לדרג המדיני לגבי מספר המתגייסים. נתונים אחרים בצה"ל מראים מספר גבוה יותר של מתגייסים, מכ-1400 במחזור 2019 ועד כ-1700 בשנת 2021. חלק מאי-הוודאות לגבי הנתונים נובע מכך שקשה להגדיר בדיוק "מיהו חרדי". נכון להיום, כ-66,000 חרדים (מכל המחזורים והגילים) נהנים מפטור בשל "תורתם אומנותם." רובם כיום אינם כשירים לגיוס; בעקבות פרוץ מלחמת "חרבות ברזל" כ-4,000 חרדים מעל גיל 26 ביקשו להתנדב לצה"ל, אך כ-80% מהם נמצאו בלתי-כשירים.

מן הנכון לציין כי בעיית כוח האדם בצה"ל אינה בעיה חרדית דווקא; היא נובעת עוד יותר ממדיניות כוח אדם שגויה של צה"ל. כתב "ישראל היום" אריאל כהנא דיווח, על פי נתונים שמשרד הביטחון הציג לממשלה, שיותר מ-100,000 חיילים שסיימו שירות סדיר לא שובצו במערך המילואים; כ-70,000 מהם חזרו לשרת מאז פרוץ המלחמה, אך נותרו עשרות אלפים שלא שובצו במילואים ועוד עשרות אלפי מילואימניקים (כאלה שכן שובצו) שטרם נקראו לשרת במלחמה זאת.

חוק הגיוס

חוק הגיוס הנידון כעת בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת אמור להעניק מעמד רשמי ולהקנות פטור לפי חוק למי ש"תורתו אומנותו." הפטור לא יחול על 25% ממחזור הגיוס של גברים חרדים. בעבר צה"ל טען כי הוא ערוך לגייס כ-3000 חרדים בשנה. אם תסתכלו בלוח השני לעיל, תראו כי המספר 3000 הוא בערך 25% ממספר הגברים תלמידי י"ב הלומדים במוסדות חרדים שהמדינה מממנת. "שירות" לפי הצעת החוק אינו בהכרח שירות בצה"ל; הוא יכול להיות שירות במסגרת שירות לאומי. כאן טמונה בעיה; חרדים מקיימים המון עמותות במגזר השלישי, הם יכולים לייסד עוד, ויכול להיות שאם מישהו יבוא לעשות ביקורת על עמותה המדווחת על משרתי

שירות לאומי הוא ימצא כי המוסד נראה מאוד דומה לישיבה.

בג"ץ פסל את ההסדר הקיים של "תורתו אומנותו" בגלל שאינו שוויוני: מי שאינו חרדי אמור להתגייס, ורק חרדים נהנים לאורך שנים במעמד הפוטר אותם משרות (בציונות הדתית מספר קטן יחסית של לומדים בישיבה מנצלים מעמד זה למספר שנים). אמנם עיקרון השוויון אינו נמצא בשום חוק יסוד, אך קשה להאמין כי בג"ץ יאשר חוק המפר בצורה בוטה כל כך את עיקרון השוויון המקובל עליו. במקרה זה, הסנטימנט של הבג"צ משקף את הסנטימנט של הרוב המכריע של הציבור.

כיוון אפשרי לפתרון: המדינה מול הפרט החרדי

חוק הגיוס הנידון עתה בכנסת, כמו החוק שקדם לו ושתוקפו פג אשתקד, לא יפתור את בעיית אי-ההתגייסות של חרדים. כפי שפתחנו, לכתוב בפסק דין שצה"ל חייב לגייס חרדים לא יביא חרדי אחד לשערי הבקו"מ. מה כן יכול להביא אותם?

התופעה של חברה חרדית המסרבת להתגייס לצה"ל קיימת בגלל שהמדינה מסכימה לממן אותה. התופעה של חברה חרדית המסרבת לרכוש כישורי עבודה בסיסיים קיימת בגלל שהמדינה מסכימה לממן אותה.

נציגי החרדים בכנסת מייצגים מפעל ענק של מוסדות המתקיימים ממימון ציבורי. ישיבות למבוגרים הן רק חלק ממפעל זה. בנוסף להן ישנם אלפי מוסדות חינוך לגילאי גן עד תיכון, כאשר בשנות התיכון התלמידים אינם לומדים לימודי יסוד שיכולים לסייע להם לעבוד לפרנסתם. מוסדות אלו מפרנסים אלפי גננות, מורים, מגידי שיעור, מנהלים, ראשי מוסדות. עיקר העיסוק של מפלגות "דגל התורה" וש"ס הוא למצוא תעסוקה לצאן מרעיתם (ע"ע "חוק הרבנים"). מעולם לא ניהלתי שיחה עם חבר כנסת חרדי שלא פתח בדרישה להוסיף משרות שחרדים יכולים למלא אותן. אם הפוליטיקאים החרדים אינם יכולים לספק את הדרישות של אנשיהם לפרנסה, הם עשויים לעמוד בפני מרד.

המדינה צריכה להתנער מתיווך המפלגות החרדיות ולקבוע את יחסיו עם הפרט החרדי. היא צריכה לעמוד על שתי עקרונות:

א. אם תשלח את הבן שלך למוסד שאינו מלמד לפחות "ליבה חרדית," כלומר מתמטיקה לשון אנגלית ומחשבים עד לרמת בגרות, המדינה לא תממן את לימודיו. הפיקוח על הלימודים צריך להיות בידי מערך הפיקוח של משרד החינוך ולא מערך פיקוח המיוחד לחרדם, כפי שהיה עד כה.

ב. אם נקראת לשירות צבאי ולא התייצבת, הבחירה בידיך, אך המדינה לא תממן את הלימודים שלך בכל מוסד, לא תהיה זכאי לזכויות חברתיות כגון פטור מארנונה למשפחות מעוטות יכולת, לא תהיה לך אפשרות חוקית לעבוד. עכשיו תחליט אתה (ואת; לילדים חרדים יש אימהות הדואגות להם) לאן פניך ולאן פני בניך.

לא ברור כי מדיניות זאת תביא לגיוס 3000 חרדים בשנה הקרובה. אבל בטווח הארוך הוא עשוי להביא לגיוס הרוב.

כל זה נראה במבט ראשון כמו מזימה לחסל את החברה החרדית ואת לימוד התורה שלה. אין זאת הכוונה. החברה החרדית משקפת תרבות יהודית אותנטית ולימוד התורה שלה הוא נכס תרבותי וערכי מהמדרגה הראשונה. אם החברה הישראלית רוצה לעודד את שילוב החרדים במסגרותיה, החברה הישראלית צריכה להתאים את עצמה לצרכים התרבותיים של החרדים; לא להפוך בעצמה לחרדית, אלא להכיר בתרבות החרדית כתרבות לגיטימית במרחב הציבורי. במסגרות רבות בצה"ל, באקדמיה העמדה הרשמית של המדינה היא לאמץ עקרונות פרוגרסיביים שהחברה החרדית אינה יכולה לקבל אותם. זאת סוג של כפייה דתית ותרבותית שחייבת לעבור מן העולם, כמו הסירוב של חרדים להתגייס.

מנקודת מבט זאת אפשר לנהל מו"מ על כמה הקלות. אפשר להתיר לצעירים חרדים לבחור במעמד "תורתם אומנותם" לכמה שנים שנתיים, שלוש. אפשר לגייס אותם אחר כך למסגרת כמו ההסדר. אפשר לקבוע כי אחוז (נמוך) מסוים אכן יזכו במעמד של "תורתם אומנותם" לטווח הארוך. חובה להתאים את ההווי הצה"לי לתרבותם.

מדינת ישראל אינה יכולה להביא את החרדים לבקו"מ בזינזנות, אבל היא יכולה לעצב את התמריצים והאילוצים העומדים בפני המשפחה החרדית. בסופו של דבר, אנשים נענים לתמריצים.

פורסם במידה, בתאריך 26.6.2024.